

Protestantismens arv og liberalismens politikk: Et blikk på USAs religiøse liv

JENNIFER BAILEY

NTNU

TORBJØRN L. KNUTSEN

NTNU

Kristentro spilte en stor rolle under presidentvalgene i 2000 og 2004; under valgene i 2008 har religion imidlertid vært lite fremme. Denne artikkelen drøftet først kristendommens sterke stilling i det amerikanske samfunnet. Artikkelen fremholder at det amerikanske samfunnet opplevde en religiøs vekkelsebølge gjennom 1980- og 1990-tallet som øftet opp en ny generasjon konservative politikere som målbar dem. Disse politikerne – med George W. Bush i spissen – fremholdt at Amerika var velsignet av Gud og spilte en spesiell rolle i verden. De satte preg på Det republikanske partiet og bidro til å endre USAs politiske hovedkurs. Artikkelen viser hvordan denne vekkelsebølgen mistet mye av sin kraft i løpet av Bushs tid som president, og påpeker hvordan ingen av presidentkandidatene i 2008 har støttet seg til klart religiøse argumenter. USAs kommende president vil også la seg prege av forestillingen om at USA spiller en spesiell rolle i verden. Han vil imidlertid ikke være preget av de samme evangeliske trosforestillingene som de Bush la til grunn for sin sta og hovmodige utenrikspolitikk. Enten han heter McCain eller Obama vil USAs neste president føre om lag samme utenrikspolitiske grunnkurs som Bush, men med en mer imøtekommende stil.

Et av de iøynefallende trekkene ved de amerikanske presidentvalgene i 2000 og 2004 var den aktive rollen til grupper på USAs religiøse høyreside: George W. Bush mønstret støtte fra konservative kristne grupper og de drev frem hans kandidatur. Hvor var disse gruppene i 2007/08? Verken Barack Obama eller John McCain støttet seg på klare religiøse argumenter; USAs kristne grupper mobiliserte ikke mannsterkt bak noen av valgets frontkandidater. Spiller ikke religion lenger noen rolle i amerikansk politikk?

Denne artikkelen fremholder at innflytelsen til USAs religiøse høyre i 2000 og 2004 ikke var noen tilfeldighet, men at den markerte høydepunktet på en religiøs vekkelsebølge som hadde vasket over det amerikanske samfunnet siden 1980- og 1990-tallet. Selv om denne bølgen ebbet ut i senere år, så spiller religiøsitet fremdeles en viktig rolle i amerikansk politikk – utenrikspolitikk inkludert. Hva slags tro snakker vi om? Hvilken rolle spiller religiøsitet i politikken? Hvilke spor etterlater religionen seg i amerikansk utenrikspolitikk? Dette er hovedspørsmål som drøftes i denne artikkelen.

Det kan virke paradoksalt at religiøsitet spiller en formativ rolle i et samfunn som er så moderne og mangfoldig som det amerikanske. Påstanden er stikk i strid med tradisjonell moderniseringsteori, hvor det heter at samfunn som blir mer differensierte, produktive, velstående og rasjonelle blir også mer sekulære; i slike samfunn løses religionen fra tradisjonelle funksjoner i samfunnet og relegeres til den private sfære. Tradisjonell moderniseringsteori passer utmerket på europeiske – særlig nordvesteuropeiske – samfunn. Men USA passer den dårlig på (Norris & Inglehart 2004; Knutsen 2006). I det mangfoldige og differensierte amerikanske samfunnet, hvor materiell overflod er stor og privatsfæren er bred, spiller religion fortsatt en betydelig rolle.

Denne rollen ble tydeligere i løpet av 1990-tallet, og ble iøynefallende under president George W. Bushs første periode. Bush var en av flere nyreligiøse politikere som ble løftet opp og frem av 1990-tallets vekkelsebølge. Som en følge av denne bølgen fikk USAs religiøse høyreside betydelig innflytelse på amerikansk politikk. De påvirket både Kongressens vedtak og presidentens beslutninger – bl.a. på USAs forhold til Israel, Europa og Afrika, som denne artikkelen søker å vise.

Artikkelen søker også å vise at religionens innflytelse går enda dypere: at den protestantiske tro har formet sentrale aspekt av USA bilde av seg selv og sin rolle i verden. At selv om USAs utenrikspolitiske interesser er formulert i sekulære termer, så har disse formuleringene dype religiøse røtter. Protestantiske impulser har for eksempel hatt en avgjørende betydning for den såkalte «amerikanske eksepsjonalismen» som mange observatører identifiserer som et varig særtrekk i amerikansk utenrikspolitikk. Protestantisk tro er tvinnet inn i den amerikanske nasjonens liberale arv. Når amerikanske politikere – det være seg i Kongressen eller Det hvite hus – betoner frihet som menneskets fremste rettighet, så mener de valgfrihet i økonomisk, politisk og i religiøs betydning. Et av trekkene som kjennetegnet amerikansk utenrikspolitikk i kjølvannet etter den kalde krigens slutt, har vært betoningen av trosfrihet som den viktigste av menneskets friheter (Horowitz 2003; Grim 2007). Artikkelen tar opp noen av de utenrikspolitiske implikasjonene av den protestantiske arv – den drøfter bl.a. USAs nye utenrikspolitiske aktivisme, slik den kom til uttrykk i loven om religionsfrihet og i forestillingen om den demokratiske fred.

Artikkelen konkluderer med at den underliggende vekkesbølgen i dag er avtagende. Dette bidrar i sin tur til å forklare at valgkampene i 2007/08 var så lite preget av religiøse temaer. At bølgen avtar betyr imidlertid ikke at kristentro er på vei ut av amerikansk politikk: Også Bushs etterfølger kommer til å føre en utenrikspolitikk preget av nasjonens dype, religiøse dønninger. For USA er en av de mest religiøse nasjonene i den industrialiserte verden – USA overgår i så måte Irland og Polen, som anses som Europas to mest religiøse land, og ligger skyhøyt over rike, kapitalistiske demokratier som Storbritannia, Tyskland, Frankrike og Norge (Norris & Inglehart 2004, ss. 89ff). Amerikansk politikk er formet av religiøse oppfatninger, og skiller seg i så måte klart ut fra de fleste land i Europa. USA er unntaket fra en vestlig hovedtendens, hvor religiøsitet er omvendt proporsjonal med modernitet og velstand.¹

Tabell 1: Religiøs tilhørighet i USA i prosent av befolkningen

	1960	1990	2000	2007
Protestanter	73	56	58	51.3
Katolikker	20	25	26	23.9
Jøder	3	2	2	1.7
Andre religioner	2	6	4	3
Har ingen religion	2	11	10	16.1

Kilder: Leege & Kellstedt (1993); diverse Gallup Polls; Pew Research Center (2008)

At USA ikke bare er en religiøs nasjon, men en overveldende kristen og protestantisk nasjon er en viktig presisering her. Gjennom USAs historie har protestantismen vært en dominerende retning i USAs religiøse liv. Så sent som i 1960 bekjente 93 % av USAs befolkning seg til kristendommen, og av disse var 73 % protestanter. Det er først i de senere tiår at protestantismen har tapt mye av sin dominerende stilling. Denne utviklingen er antydnet i tabellen under.

Tabellen viser at USAs religiøse liv er i endring. Den viser at den kristne tilhørigheten har minket i de siste tiårene, fra 93 % i 1960 til rundt 75 % i dag – en andel som ligger skyhøyt over andre vestlige demokratier (Norris & Inglehart 2004, ss. 60, 67). Den antyder at dette ikke skyldes en oppblomstring av andre religioner, men en sekularisering av det amerikanske samfunnet: mens 2 % av befolkningen i 1960 oppga at de ikke hadde noen spesiell religion, så har denne andelen steget til over 16 % i 2007.

Denne trenden mot agnostisisme har gått hånd i hånd med en annen tendens: samtidig som stadig flere amerikanere sier at de ikke tilhører noen bestemt religion, så har de fundamentalistiske kirkene stor fremgang. De

1 *Hvorfor USA skiller seg ut fra andre, rike, vestlige land på denne måten vil ikke bli systematisk diskutert her. Årsakene er mange og komplekse – og diskuteres bl.a. i Huntington (2004) og Norris & Inglehart (2005).*

moderate kirkene har gått tilbake i popularitet; kirker med et klart religiøst budskap har gått strekt frem. Resultatet av disse to trendene har vært en polarisering av debatten om livssyn og tro. Denne polariseringen ble også manifestert i amerikansk politikk, som ble preget av sterke motsetninger – iblant av sinne og oppgitthet – på 1990-tallet.

Hva er det ved det store, hypermoderne amerikanske samfunnet som har bevart religionens rolle så inntakt? Denne artikkelen antyder et par generelle svar. Det første er normativt: protestantiske forestillinger har nedfelt seg i USAs samfunnsdebatt og har så å si avleiret seg i nasjonens politiske og samfunnsetiske diskurs. Protestantismens individuelle orientering – dens betoning av individets personlige tro og private natur – er blant dem. Denne orientering passer for øvrig som hånd i handske med nasjonens liberale ideologitradisjon.

Et annet svar er historisk/materielt: flere særegne forhold har preget USAs religiøse liv og bidradd til å gjøre religion levende og mer vedvarende relevant i USA. Fremst blant dem er mangelen på en sterk, politisk sentralmakt. I Europas tidlige historie måtte staten reddes fra religionens innflytelse, heter det; i USAs tidlige historie måtte religionen reddes fra statens. USA ble etablert av politikere som aviste ideen om offisiell religion og statskirke. De etablerte et skarpt skille mellom stat og kirke – og ryddet dermed grunnen for et enestående mangfold av lokale og private kirkesamfunn. USAs kulturelle og politiske historie har vært sterkt preget av religiøs debatt og av konkurranse mellom forskjellige kirkesamfunn. De fleste av dem etablert på en eller annen variant av et protestantisk grunntema.

Individualitet og tro

Jo lenger tilbake man går i USAs religiøse historie, jo mer entydig er den protestantiske kristendommens dominans. En sentral forestilling i protestantismen er individets personlige forhold til Gud. Det var et sentralt element i Martin Luthers kritiske teologi at individet kan få Gud i tale, og det har vært en sentral tese i protestantismen siden. Det troende individ trenger ikke kirkens mange mellommenn. Individet kan selv få kontakt med Gud gjennom bønn (Katz 2004:43ff).

Denne protestantiske grunnholdningen har spilt en viktig rolle i Amerikas historie. De første nybyggere på Amerikas nordøstkyst, de såkalte «puritanerne», var protestanter av en særlig prinsippfast type. De utvandret nettopp for å unnslipe de europeiske monarkenes statskriker og deres konformitets- og konfesjonskrav. I Europa var de undertrykte minoriteter og de la vekt på viktigheten av trosfrihet. Da de flyktet til Amerika tok de trosfrihetens retorikk med seg.

Innvandringen av religiøse grupper steg gjennom 1700-tallet. Ved frigjøringskrigen i 1776 hadde Amerika mange forskjellige trossamfunn, men ingen dominerende kirke. Da Amerikas fremste politikere skrev en grunnlov for den nye nasjonen, la de stor vekt på individets trosfrihet. I det første av ti tillegg til den amerikanske grunnloven – i den såkalte *Bill of Rights* (fra 1791) – slo de fast at USAs føderale statsdannelse ikke skulle sponse noen bestemt religion. I klar kontrast til de monarkiske statene i Europa skulle den amerikanske republikken ikke ha noen statskirke! USA ble etablert på ideen om trosfrihet, religiøst mangfold og et klart skille mellom kirke og stat.²

Uten statlig kirke, uten sterk sentralmakt, men med stor vekt på individuelle rettigheter hadde det religiøse mangfoldet gode vekstvilkår i Amerika. Folkevandringene vestover stimulerte dette. De store, etablerte kirkesamfunnene hadde vanskelig for å følge med strømmen av nybyggere som håpefullt krysset Appalachene og dro videre vestover. Nybyggerne leste Bibelen på egen hånd. De organiserte sine egne religiøse menigheter og bygget sine egne kirkesamfunn. Nedenfra, spontant og lokalt. Utdanning var ingen føderal eller sentraliserende kraft i det tidlige Amerika. Skolene var, som kirkene, lokale anliggender. Også de vokste frem nedenfra og opp. Og de vokste som regel frem hånd i hånd.

Men hvorfor ble kristendommen så dypt rotfestet i Amerika? Og hvorfor er den fortsatt så levende i USA mens den har visnet i andre vestlige land? Vi retter her oppmerksomheten mot vedvarende materielle og normative særtrekk for å belyse disse spørsmålene, bl.a. mot lesekyndighet, individualisme, mangfold, fravær av statskirke og mot mangel på en sterk politisk sentralmakt. La oss begynne med lesekyndigheten.

Lesekyndighet og individualisme

Amerikanere har langt vært iblant de mest lese- og skrivekyndige i verden og dette kan skyldes den protestantiske innflytelsen (Lockridge 1974; Cipolla 1969). Lesekyndighet var, ved siden av en Bibel på morsmålet, en grunnforutsetning for fremveksten av kirkesamfunn blant nybyggerne i vesten.

Reformasjonens viktigste bidragsytere fremholdt at Bibelen er gitt av Gud og uttrykker Hans ord. De tok Bibelens budskap bokstavelig og utviklet et argument som var ganske unikt blant verdens religioner: At det troende individ selv kan tilegne seg Guds ord gjennom den Hellige tekst. Dette bidro

2 Dette betyr naturligvis ikke det samme som at USA trekker et skille mellom religion og politisk virksomhet. For, som denne artikkelen vil søke å vise, er amerikansk politikk flettet tett sammen med kristne forestillinger.

til to særegne utviklingstrekk i protestantismen i årene etter reformasjonen. Det ene var en bevegelse som tok sikte på å oversette Bibelen til nasjonale språk slik at Guds ord ble tilgjengelig for vanlige folk. Det andre var en betoning av utdanning og lesekyndighet. Dette siste var særlig åpenbart i USAs tidlige historie: Nybyggerne i Amerika la stor vekt på utdanning. De etablerte skoler.

En viktig intensjon bak denne aktiviteten var å sette nybyggerne i stand til selv å tilegne seg Guds Ord gjennom Bibelen – det troende individ skulle selv kunne skaffe seg adgang til Guds ord og sjelens frelse. En effekt av denne holdningen var å styrke individets frihet. En annen var å bane veien for et religiøst mangfold uten like.

Utdanning var et første, nødvendig skritt i et stort, protestantisk frigjøringsprosjekt. Dets individfokuserte grunnholdning preger fremdeles amerikanerne – både i dets religiøse og sekulære atferd, både hjemme og ute. Utdanning, frihet og mangfold er knyttet tett sammen i enn hellig treenighet i USAs politiske retorikk.

Mangfold, modernitet og markedsstrategier

Det amerikanske samfunnet var tidlig preget av religiøse spenninger, debatt, uenighet, splid, organisatoriske avskallinger og økende mangfold.³ I dag har USA flere kristne kirkesamfunn enn noe annet land. Et utslag av dette er at det troende individ har en enestående rik religiøs meny å velge i. Et annet utslag er at forholde mellom kirkene er preget av sterk konkurranse (Pew Research Center 2008).

For å overleve i et kompetitivt samfunn må enhver kirke i det lange løp tiltrekke seg minst like mange medlemmer som de mister. Noen kirker er utadvendte og søker uopphørlig å rekruttere nye medlemmer; andre er innadvendte og tar sikte på å beholde de medlemmene den har.

De utadvendte kirkene betoner sitt positive budskap og sine mest tiltalende aspekter. De legger vekt på optimistiske tolkninger av kristne doktriner. De presenterer hyggelige budskap. De gir tydelige svar på de store eksistensielle spørsmålene i livet. Dette er en strategi som er særlig mye brukt av de store massekirkene. Disse begynte tidlig å bruke moderne teknikker for reklame og PR – neonkors over inngangen, store plakater langs Amerikas motorveier og små klistremerker på støtfangere: «honk if you love Jesus».

3 Dette viste seg på 1630-tallet i USAs første nybyggersamfunn i Massachusetts, hvor Roger Williams røk uklar med John Winthrops visjon om det gode samfunn og ble utvist. Han etablerte i 1636 et konkurrerende samfunn på Rhode Island noen mil lenger sør – og kalte det for *Providence*.

De har lagt vekt på moderne kommunikasjonsteknologi. De bruker teater med koreografi og arrangerer kristenrock-konserter med lys og røyk.

Da W.A. Criswell i 1944 ble pastor i First Baptist Church i Dallas tok han i bruk moderne PR-strategier. Under hans ledelse ble kirkens menighet firedoblet til nesten 25 000 medlemmer rundt 1970. Kirkens inntekter økte og ble klokt investert eiendom og bygninger. Mot slutten av sitt liv presiderte Criswell over en rik, glad-kirke i megaklassen.

Criswell var en inspirasjon for mange andre. Bl.a. for Rick Warren som i 1979 etablerte The Saddleback Church.⁴ Den har i årene siden vokst til Californias største kirkesamfunn, og Rick Warren er blitt en av USAs mest innflytelsesrike kirkeledere. Da Barack Obama og John McCain inntok samme scene i august 2008 – da de første gang opptrådte sammen som rivaler i høstens presidentvalg – var det etter invitasjon fra Rick Warren. Han intervjuet dem begge om religion, tro og moral.

Criswell, Warren og mange andre har grunnlagt vellykkede kirker på optimistiske og hyggelige tolkninger av det kristne budskap og betonet attraktive, sosiale og familievennlige sider ved kirkens aktiviteter. I lys av USAs religiøse mangfold, og nødvendigheten av å finne at budskap som folk vil høre, kan USAs religiøse liv et stykke på vei beskrives i lys av en markedsmodell: Utadvendte strategier hviler på antagelsen om at det troende individ kan fremstilles som en religiøs konsument på jakt etter en Gud å tro på, mens de mange kirkesamfunnene kan fremstilles som trosprodusenter som tilbyr de søkende individene en religiøs doktrine og et trosfellesskap.

Religiøs veiledning er et av kirkenes viktigste tilbud. Her har de imidlertid skarp konkurranse fra media. USA har en lang tradisjon med religiøse forfattere og med forlag som selger Bibler, Bibelkommentarer, studieveiledninger og andre selvhjelpsbøker til den ivrige Bibelstudent.

I det 20. århundre kom elektroniske veiledere til. De første kristne radiostasjonene ble etablert på 1930-tallet. På 1980- og 1990-tallet fantes det rundt 1500 kristne radiostasjoner som spilte en viktig veiledende rolle i både religiøse spørsmål; og også i politiske. I kjølvannet av kabelteknologien kom også kristne TV-stasjoner til. De har siden vokst vedvarende i antall og størrelse. I dag finnes det rundt 200 kristne TV-stasjoner i USA. De største av dem dekker hele USA og deler av verden for øvrig. De sender en bred meny

4 I 1979 ankom den nyuteksaminerte pastor Warren til Orange County sør i California med ny hustru og alt sitt jordiske gods i en varebil. Siden distriktet hadde mange veletablerte kirker allerede, søkte Warren å nå den delen av befolkningen som ikke var kirkegjengere. Han begynte med å invitere vanlige folk hjem til sin egen leilighet i Lake Forest til Bibelstudier. Han la vekt på optimistisk budskap uten noen doktrinær trosbekjennelse. Nesten 20 år etter har menigheten hans vokst til godt over 20 000.

av programmer til titalls millioner troende medlemmer.

Det kan spørres om disse stasjonene i dag er blitt til noe mer enn troens veiledere: om de er blitt til kirker – til store, elektroniske trossamfunn – og om de er blitt *big business*. Pat Robertsons *Christian Broacasting Network* (CBN) er et av de mest berømte kabelselskapene. CBN er USAs femte største kabelselskap, og har rundt 30 millioner abonnenter (Micklethwait & Woodridge 2004: 84). CBN har egne nyhetssender med et eget nett av kristne korrespondenter som orienterer sine seere om begivenheter fra hele verden.⁵

Det kan også spørres om megakirker, media og kristne skoler gir mange amerikanere muligheten til å etablere kristne enklaver og avsondre seg fra verden rundt. Det religiøse mangfoldet i USA er slik at det er mulig å klare seg uten storsamfunnets institusjoner. Criswells First Baptist Church i Dallas, for eksempel, eier idrettshaller med skøytebane, treningsstudio, svømmebasseng og badstue. Menighetens medlemmer kan tilbringe det meste av sin tid innenfor kirkens institusjoner om de vil. De kan få nyheter om verden fra kirkens radiostasjon, KCBI. De kan sende sine barn til First Baptist Academy for bibelstudier i skoleåret, til bibelcamp og kristne fornøylesparker om sommeren. Criswells kirke har, som mange andre amerikanske kirker, etablert et eget samfunn som oppdrar menigheten i tråd med tradisjonelle, kristne familieverdier.

Dette passer inn i en lang amerikansk tradisjon. For det første har USA en lang tradisjon for å etablere avsondrede samfunn – helt siden de første nybyggerne i New England etablerte religiøse enklaver på 1600-tallet, har idealister og separatister utvandret til Amerika for å etablere sine særegne samfunn. For det andre har Amerikas kristne alltid lagt stor vekt på veiledning, oppdragelse og utdanning. De har bidradd til at USA tidlig fikk et godt system for grunnutdanning. De har også bidradd til at USA fikk gode skoler for høyere utdanning: De beste amerikanske universitetene – Harvard, Yale og Princeton blant dem – ble opprinnelig etablert som teologiske seminarer som skulle formidle bestemte doktriner på vegne av forskjellige kirkesamfunn (Marsden 2004; Knutsen 2008).

Religion og politikk i USA

Religion har alltid vært en viktig del av livet i USA. Men i noen perioder har religion vært viktigere enn andre: I løpet av Amerikas historie har flere «store vekkelsener» skyllet over nasjonen. En av de viktigste fant sted på 1740-tallet.

5 Se cbn.com. Disse korrespondentene har fylldige nyhetssendinger fra landene i Midtøsten som er av særlig stor interesse for USAs kristne miljøer.

En annen på 1820-tallet. En tredje begynte på slutten av 1800-tallet og varte til langt ut i mellomkrigstiden.

Årene etter andre verdenskrig markerte en religiøs bølgedal. Etterkrigstiden stod i moderniseringens tegn. USA gjennomgikk en utvikling og en velstandsvekst som knapt har sitt sidestykke i noen annet samfunn. Amerikanske ledere, som ledere i andre vestlige land, introduserte en rekke liberale reformer. I løpet av 1970-tallet begynte religiøs reaksjon å ta form. På samme tid fant det sted en konservativ reaksjon mot etterkrigstidens liberale reformer. De to strømningene smeltet sammen i en kristen-konservativ bevegelse. Evangeliske grupper viste til Bibelens råd om ikke å gjemme sitt lys under en skjepp, men å spre kristne verdier og vinne nye disipler for Kristus. De engasjerte seg aktivt i politisk virksomhet for å omforme det amerikanske samfunnet i tråd med kristne idealer – som velgere brukte de stemmeretten til å få inn kristne politikere i styrende institusjoner; som foreldre brukte de møte- og talerett på foreldremøter og i skolestyrer; som forbrukere organiserte de boikott av visse varer og tjenester.⁶

Denne vekkesbølgen som vasket over USA på 1980- og 1990-tallet løftet frem en ny generasjon politikere med konservative og religiøst funderte synspunkter. George W. Bush var den mest iøynefallende representanten for denne generasjonen. Takket være en personlig åpenbaring, et velsmurt partiapparat og den nyreligiøse bølgen som vasket over USA, ble Bush valgt til guvernør i Texas i 1994 og 1998 og til USAs president i 2000 og 2004.

Denne bølgen løftet også opp en rekke andre elementer fra det amerikanske samfunnet. Sammen med en ny generasjon politikere styrket den USAs etablerte selvbilde som et eksepsjonalistisk land med en spesiell rolle i verden. Bølgen løftet frem tradisjonelle elementer i dette selvbildet, som ideen om individets ukrenkelige frihet og forestillingen om at alle gode ting henger sammen (Packenham 1973). I utenrikspolitikken støttet disse tradisjonelle elementene opp om en mer liberalistisk, verdi- og rettighetsbasert tilnærming til spørsmål om konflikt og samarbeid, krig og fred. Dette kom til syne bl.a. i arbeidet med den såkalte trosfrihetsloven og i USAs demokratiseringspolitikk.

Dette selvbildet går ofte under betegnelsen den «amerikanske eksepsjonalismen». Betegnelsen er et innarbeidet begrep i studiet av amerikansk utenrikspolitikk, og det er stor enighet om at «eksepsjonalismens» grunnlag ble etablert så langt tilbake som i Amerikas første bosetninger, at den omfatter bl.a. religiøse forestillinger og at den har preget USAs politiske adferd opp gjennom tidene (se bl.a. Lipset 1999; Ignatieff 2006). Her er det eksepsjo-

6 Evangelisten Jerry Falwell uttrykte denne nye aktivismen da han organiserte motstanden mot de amerikanske abortlovene på 1980-tallet: Når Djevelen bruker politiske midler til å få gjennomslag for sitt syn, da må USAs kristne slå tilbake med samme mynt!

nalismens religiøse bestanddeler som skal stå mest sentralt i diskusjonen. Vi begynner, som alle andre, med de amerikanske «pilegrimsfedrene»:

Amerikansk eksepsjonalisme

Pilegrimsfedrene bekjente seg til Israels Gud og var i mange land forfulgt for sin tros skyld. De sammenlignet seg selv med Israels folk da de utvandret fra Vest-Europa tidlig på 1600-tallet. De la Europa bak seg liksom Israelerne forlot Egypt, og reiste til et fremmed land som Gud skulle vise dem. Der skulle de etablere et nytt samfunn. Dette skulle styres etter kristne verdier og være et godt samfunn og et eksempel til etterfølgelse for andre. Det skulle være som «a city upon a hill», som John Winthrop formulerte det rundt 1630.

Forestillingen om at USA er et særegent samfunn og at det spiller en spesiell rolle i verdenshistorien har hele tiden siden vært en del av den amerikanske identitet. Forestillingen om at USA er en progressiv pådriver mot en bedre verden er ikke bare politisk retorikk. For mange amerikanere er denne forestillingen tvunnet inn i deres religiøse tro. Ideen om USA som en frelsernasjon preger de fleste versjoner av amerikansk kristentro fra liberale modernister til konservative fundamentalister (Ruotsila 2008, p. 15).

Den amerikanske eksepsjonalismen støtter opp under amerikanske forestillinger om nasjonens egenartede natur og spesielle rolle i verden: Andre folk er formet av en felles etnisk identitet, et felles språk eller en felles religion; USA er annerledes. USA er et innvandrersamfunn som formet av en felles tro på bestemte prinsipper – på begrenset statsmakt, etnisk og religiøst mangfold, individuelle friheter og på et levende sivilsamfunn. Disse prinsippene utgjør et sammensveisende normsett – en «sivil religion» som Jean-Jacques Rousseau i sin tid kalte det. USAs sivile religion definerer forholdet mellom stat og samfunn og utgjør grunnlaget for amerikanernes kollektive selvbilde (Bellah 1967; Hook & Spanier 2007, p. 15ff). Observatører av denne sivile religionen, fra Herberg (1955) til Huntington (2004), forklarer at den har sine kraftigste røtter i protestantiske arv, men at den ikke representerer noen spesiell tolkning av den protestantiske tradisjon. Den favner alle.

I sine første år var USA en ubetydelig stat, svak og avsondret fra resten av verden. Men ettersom Amerika vokste og økte sin rikdom, innflytelse og makt, antok de amerikanske ambisjonene mer utadvendte og aktivt misjonerende former. Tiden etter den amerikanske borgerkrigen inneholdt blaff av utenrikspolitisk aktivisme (Zakaria 1998). Overgangen fra en avsondret til en misjonerende amerikansk utenrikspolitikk begynte under president McKinley, og ble befestet under president Wilson. Under første verdenskrig lanserte Wilson USA som en verdenspolitisk aktør som skulle befeste individuelle rettigheter, sikre demokratiet og gjøre slutt på krig.

Wilson's argumenter for Folkeforbundet var formulerte i sekulære termer – forslaget hans betraktes i tradisjonell IP-litteratur som et skoleeksempel på en liberal tilnærming til internasjonale forhold. Det kan imidlertid også betraktes som utslag av Wilson's religiøse tro. Presidenten var personlig kristen med en misjonerende tendens. Wilson var en misjonær – selv om det ikke var Bibelens bud han skulle frelse verden med, men folkesuverenitetens prinsipper. Han ønsket å utbre demokratiets evangelium. Dette skulle ivareta individets frihet og sikre medbestemmelsesrett i politikken. Resultatet, mente Wilson var velstand, harmoni og evig fred.⁷

Denne holdningen har vært til stede hos så å si alle amerikanske presidenter etter Wilson. Mange av dem la seg på USAs gamle, avsondrende strategi i utenrikspolitikken: Harding, Coolidge og Hoover ønsket å endre verden ved passivt å fremstille USA som et forbilde. Andre presidenter la imidlertid an en mer aktivistisk og misjonerende linje. Roosevelt, Truman, Kennedy og Reagan var blant dem.

Det er lenge siden den amerikanske eksepsjonalismen har hatt en så arrogant talsmann som George W. Bush. Hos ham skinte den amerikanske eksepsjonalismens religiøse grunnargument gjennom. Han var så skråsikker på at USA var sanksjonert av Gud – at USA representerte verdens beste sosiale system – at han lukket seg for all ekstern kritikk. Særlig avviste han kontant all kritikk fra de gamle, sekulære og syndige statene i nordvest-Europa.

Bush trakk inspirasjon fra konservative, evangeliske miljøer i USAs sørlige og sørvestlige regioner. Han insisterte på at mennesket er skapt av Gud. Han betonet sterkt individets frihet – og da mente han ikke bare fravær av begrensninger på individets handlinger; han betonet et religiøst fundert frihetsbegrep. Bush, som så mange andre amerikanske kristne, fremholder at da Gud skapte menneskene la han en guddommelig gnist i alle individer. Denne gir seg bl.a. uttrykk i en allmenn trang til frihet. «Gud vil at alle mennesker skal være fri,» har Bush ofte understreket. Og han har fremholdt at USA må, som et kristent land, være forberedt på å hjelpe Gud med å legge betingelsene til rette for at mennesker alle steder kan realisere denne friheten.

Her ligger Bush nær Wilson. Begge la vekt på at demokratiet må realiseres under et liberaldemokratisk styresett, for bare demokratiske regimer respekter de rettighetene som Gud har gitt menneskene. Begge fremholdt at det var en naturlig sammenheng mellom demokrati og fred. Begge ble presidenter i en tid hvor en religiøs vekkelsesbølge sveipte over nasjonen.

7 Wilson's argument var sekulært, men hans evangeliske teologi lå ikke langt under overflaten. Den franske statsmann George Clemenceau merket seg dette da han forhandlet med president Wilson i Paris i 1919. Franskmannen tilsto senere at han var skuffet over møtet: Han hadde ventet å hilse på en visjonær statsmann, men så møtte han en teolog. Den britiske statsminister kom med et liknende hjertesukk på Versailleskonferansen: «Amerikanerne synes å ha påtatt seg ansvaret for de ti bud og bergprekenen helt alene...» (sitert i Morgenthau 1978: 150).

Religiøse langbølger og atlantisk samarbeid

Etter andre verdenskrig syntes utviklingen i alle vestlige land å bekrefte etablerte moderniseringsteorier – at i samfunn som blir mer differensierte, produktive og velstående også blir mer sekulære. Utviklingen i USA på 1970- og 1980-tallet var ikke i tråd med denne tesen: Den amerikanske velstandsutviklingen fortsatte, religiøse grupper fikk samtidig økende innflytelse i samfunn og politikk.

Religionens oppsving i USA var i tråd med utviklingen i andre deler av verden – i Midtøsten, i deler av Asia og Sør-Amerika og Afrika i var religiøse verdier også på oppadgående fra 1970- og 1980-tallet av. Blant industrialiserte demokratier var imidlertid USA et unikt tilfelle: mens det kristne Vesten fortsatte sin sekulariserende trend, var USA i ferd med å gjennomgå en ny religiøs vekkelse.

Denne vekkelsen kan betraktes som en reaksjon på Det demokratiske partiets hegemoni og den progressive reformpolitikken partiet førte i etterkrigstiden (Micklethwait & Woodridge 2004) – en politikk som var i overensstemmelse med utviklingen i mange europeiske land. Fremst blant demokratenes progressive reformer var Johnson-administrasjonens nye borgerrettslover (introdusert i løpet av 1960-tallet), avskaffelsen av dødsstraff (i 1972), og konsolideringen av en ny, liberal abortlov (1973) for alle USAs 50 stater i kjølvannet av rettssaken *Roe vs Wade*.⁸

På slutten av 1960-tallet utviklet det politiske klimaet i USA seg i en stadig mer reformvennlig og liberal retning. Borgerrettighetsbevegelsen var en betydelig politisk kraft i disse årene. Sammen med radikale revolusjoner i den tredje verden, bidro den til å bane veien for et generasjonsoppgjør – et ungdomsopprør preget av protester mot urettferdighet og undertrykking – mot rasediskriminering hjemme og mot USAs kriger i Indokina og Latin-Amerika.

Ungdomsopprøret var også preget av hedonisme – av seksuell frigjøring, rusmidler, rock & roll og en økning av uro og kriminalitet (Fukuyama 1999). Dette sjokkerte konservative og religiøse grupper. Sjokket førte til en verdimelessig reaksjon: en bred folkelig mobilisering mot moralsk forfall. Religiøse grupper gikk i bresjen for denne reaksjonen og la opp til mer aktivistiske strategier som tok sikte på å gjeninnføre tradisjonelle verdier og gjenopprette orden i det amerikanske samfunnet.

8 Det er verd å repetere at lignende liberale reformer fant sted i Vest-Europa omtrent på samme tid. Dødsstraff ble forbudt i det ene europeiske landet etter det andre fra 1960-årene av – i Norge ble dødsstraff endelig opphevet i 1979. Nye liberale abortlover ble introdusert i protestantiske land på denne tiden – i Norge kom loven om selvbestemt abort i 1978.

I løpet av 1970-tallet begynte USAs politiske vinder å snu. Det blusset opp en ny og voldsom debatt om verdier og moral. Den ble drevet frem innflytelsesrike ledere som Jerry Falwell, Tim LaHaye og Ralph Reed. Disse lederne dannet kristne paraplyorganisasjoner som *the Moral Majority*, knyttet dem opp mot det republikanske partiet og trakk i gang en verdidebatt i amerikansk politikk. De fikk agendamakt i flere politiske spørsmål – bl.a. øvet de betraktelig innflytelse på diskusjonen om utdanning og familiespørsmål, ikke minst i debatter som angikk sex, forplantning, ugifte mødre, abort, adopsjon og homoseksuell praksis.

Mot slutten av 1970-tallet begynte enkelte delstater å gjeninnføre dødsstraff – over tid ble den gjeninnført i godt over halvparten av statene. Motstanden mot selvbestemt abort og mot Darwins utviklingslære økte i styrke. Religiøse grupper var aktører i disse sakene og bidro til at *Roe vs Wade* ved flere ganger ble sendt til Høyesterett for revurdering.

En tidlig manifestasjon av den utviklingen var de såkalte «kulturkrigene» som rystet USA på 1980-tallet. Samfunnsforskere som forsøkte å kartlegge linjene i den amerikanske verdidebatten la merke til to ting: For det første at det vokste frem nye, dype uenigheter om helt bestemte temaer – fremst blant dem var spørsmål om abort, dødsstraff, sensur og våpenlover. For det andre at USAs befolkning var i ferd med å dele seg systematisk over disse uenighetene – at de samme gruppene falt ned på samme side i hvert eneste kontroversielle spørsmål (Hunter 1991). Den amerikanske opinionen var i ferd med å dele seg i to verdimeslige leire. Det amerikanske samfunnet var i støpeskjeen. USA var i ferd med å pense seg inn på et nytt politisk spor.

Det politiske klimaet i USA var i ferd med å endre seg; og med dette kom en endring i USAs forhold til Europa. Gjennom hele etterkrigstiden hadde dette forholdet vært fundert på et tett atlantisk samarbeid som var etablert under andre verdenskrig og konsolidert på 1950-tallet. I den umiddelbare etterkrigstiden var USA og Europa preget av de samme politiske merkesakene – ikke bare samarbeidet om et felles forsvar mot Sovjetunionen, men også ønsket om å stimulere økonomisk vekst og fremme progressive, humanistiske verdier.

I løpet av 1970-tallet begynte imidlertid USA å fjerne seg fra samarbeidets progressivt-liberale hovedkurs. Europa fortsatte sine liberale reformer, mens USA reverserte enkelte av sine – mens europeiske stater opphevet dødsstraffen, så gjeninnførte enkelte amerikanske stater den; mens europeerne introduserte stadig mer liberale lover for seksualitet og samliv, så strittet amerikanerne i mot en videre liberalisering; mens europeiske stater sosialiserte legetjenester og innførte flere og mer omfattende offentlige velferdsordninger, så valgte USAs delstater private løsninger i helse- og sosialpolitikken.

Etter den kalde krigens slutt ble denne utviklingen mer markant. Det

ble mye snakk om den økende avstanden mellom amerikansk og europeisk politikk – om *the Atlantic gap*. Diskusjonen dreide seg om vanskelighetene med å løse atlantiske fellesoppgaver i en ny sikkerhetspolitisk tid. Det var vanlig å hevde at Sovjetunionens sammenbrudd hadde svekket det atlantiske samholdet og at USA og Europa nå utviklet forskjellige nasjonale interesser. Særlig var det vanlig å fremholde at USAs bånd til Vest-Europa ble løsere i tid hvor amerikanerne oppgraderte viktigheten av Asia og Midtøsten i globaliserings- og energiknapphetens tidsalder. Ut fra en analyse av USAs kristne arv, er det naturlig å hevde at den atlantiske splittelsen også skyldes økende religiøse forskjeller. For, som hevdet ovenfor, mens Vest-Europas nasjonale kulturer ble stadig mer sekularisert i siste halvdel av det 20. århundret, så gjennomgikk USA en religiøs vekkelse i århundrets siste kvartal. Dette bidro til å drive USA og Europa fra hverandre. USA penset seg inn på et annet spor enn Europa, og tok en kurs i religiøs retning som fjernet Amerika fra Atlanterhavsstatenes verdipolitiske felleskultur.⁹

Tro og utenrikspolitikk

I løpet av denne tiden utviklet USA flere argumenter som hadde religiøs rot, men som knyttet seg til og utfylte tradisjonelle, liberale resonnementer. Disse argumentene trakk særlig på en kristen og liberal fellesforestilling om individets frihet.

I den kristne versjonen er menneskets frihet en gave fra Gud. For Gud har skapt alle mennesker i sitt bilde. Han har lagt en guddommelig gnist i alle individer og ingen mennesker har rett til å slukke den. Gud har skapt alle mennesker med visse, ukrenkelige rettigheter. Fremst blant dem friheten. Og frihet er, som alle ting Gud har skapt, godt og inngår som et element i et større, harmonisk skaperverk.

I den kristne politikken verden er friheten et sentralt, gudskapt gode. Frihet går hånd i hånd med demokrati – den eneste regimetype som tillater frihet for alle mennesker – og utvikling, velstand og fred. Sammenhengen mellom frihet, demokrati og fred – et annet grunnleggende amerikanske utenrikspolitikkens prinsipp – var en sentral utenriks- og sikkerhetspolitisk grunddoktrine for kristne amerikanske politikere som Wilson og Bush.

Under vekkeselsbølgen på 1980- og 1990-tallet ble spørsmålet om religionsfrihet løftet opp og diskutert. På midten av 1990-tallet begynte samfunns-

9 Den økende religiøse avstanden ble bl.a. uttrykt i en økende amerikansk bekymring for trosfrihetens vilkår i Europa. I løpet av 1990-tallet kritiserte flere religiøse grupper Europas unnfal- lenhet overfor anti-semittiske bevegelser. Samtidig formulerte den en økende bekymring for trosfrihetens vilkår i flere europeiske land (Little 1999).

vitere i *Freedom House* og *The Hudson Institute* å kartlegge religionsforfølgelse og drøfte trosfrihetens betingelser i verden (Horowitz 2003). De forsynte empiriske data til debatten om religionsfrihet. Debattantene kunne nå vise til samfunnsvitenskapelig statistikk og påvise korrelasjoner mellom trosfrihet, demokrati, utvikling og fred (Grim 2007).

Kristne politikere som Frank Wolf og Arlan Specter brakte temaet opp i Kongressen. De mobiliserte støtte fra medlemmer av begge partier og fremla i 1997 et lovforslag som tok sikte på å fremme trosfrihet i verden. Fremlegget knyttet religionsfrihet tett opp mot det mer generelle frihetsbegrepet slik det er formulert i internasjonale rettighetsdokumenter – først og fremst i FNs Menneskerettighetserklæring.

Den såkalte Wolf-Specterproposisjonen ble behandlet av Kongressen og munnet ut i en lov om trosfrihet i oktober 1998. Kongressen etablerte to organer som skal overvåke religionsfriheten i verden og rapportere til USAs politiske myndigheter. Det ene organet var en uavhengig kommisjon – *U.S. Commission for International Religious Freedom*. Det andre var et spesielt overvåkningskontor i det amerikanske utenriksdepartementet – *Office of Religious Freedom*. Meningen er at disse organene skal rapportere regelmessig til USAs høyeste politiske myndigheter, informere om religionsforfølgelse og -frihet i alle verdens land og slik bidra en saklig og empirisk belagt diskusjon om religionsfrihetens betingelser. Med denne loven ble religionsfrihet et lovfestet styringsprinsipp for amerikansk utenrikspolitikk.

Bush-administrasjonen har støttet religionsfrihetsloven. Administrasjonen er enig i den grunnleggende ideen om å arbeide aktivt for å promotere religionsfrihet i verden – en politikk som er helt i tråd med det selvbildet som er nedfelt i forestillingen om den amerikanske eksepsjonalismen. I politisk praksis har Bush imidlertid nølt med å ta den fulle konsekvensen av denne lovens forordninger fordi dette vil skape uro i forhold til flere av USAs samarbeidspartnere – først og fremst i forhold til viktige muslimske land, som Saudi-Arabia. Men også i forhold til viktige handelspartnere som Kina.

Debatten av religionsfrihetsloven har ekko etter argumenter fra Woodrow Wilson og Franklin D. Roosevelt: Trosfrihet er et gode i seg selv. Samtidig er trosfrihet også en forutsetning for demokrati, utvikling, velstand og stabil fred. I løpet av debatten på 1990-tallet fremstod flere samfunnsforskere med materiale som vist en klar korrelasjon mellom demokrati og fred. I kjølvannet etter den kalde krigens slutt utviklet det seg raskt en hel liten genre som viste at demokratiske stater ikke kriger med hverandre. De fleste bidragsyterne kom fra liberale fredsforskere (Russett 1993), men noen kom også fra nykonservative miljøer (Fukuyama 1992). Argumentene ble ivrig drøftet i det amerikanske utenriksdepartementet og i Pentagon (U.S. Department of Defense 1993; Smith 2007).

Religion, politikk og George W. Bush

Trosbasert utenrikspolitikk er særlig forbundet med George W. Bush. Han ble omvendt i voksen alder som Paulus utenfor Damaskus. Den festglade Bush fikk en åpenbaring som, etter hans eget utsagn, reddet ham fra et tomt og alkoholisert liv. Han fikk en ny sjanse i livet. Takket være eget målrettet politisk arbeid og en landsomfattende vekkellesbølge ble George W. Bush løftet inn på USAs sentralpolitiske arena.

Da Bush stilte som republikanernes presidentkandidat i 1999, ble han støttet av USAs evangeliske ledere. De bifalt hans politiske plattform i taler og prekener. Mange av dem mobiliserte sine menigheter til å dele ut republikansk valgmateriell. Til gjengjeld tok Bushs politiske retorikk farge av evangeliske forestillinger. Før valget i 2000 ble Bush spurt om det var noen politisk filosof som hadde hatt stor betydning for ham; han skapte furore ved å svare «Jesus».

Etter den kontroversielle valgseieren i 2000 fremsto Bush som en president med klare prioriteter. Han la vekt på «tradisjonelle verdier». Han kuttet i offentlige sosialbudsjetter, men stimulerte såkalte «trosbaserte initiativ» – han støttet etableringen av religiøse privatskoler og initiativ til hjemmeundervisning; han sponset veldedige foreninger og frivillige organisasjoner som ble stiftet av private borgere ut fra en religiøst motivert aktivisme. Han begynte arbeidsdagen med andakt og bønn, og avsluttet den ofte med Bibelstudier i studiegrupper sammen med medlemmer av sin stab.

Bushs generelle kunnskap om klodens geografi, verdens historie og det internasjonale mangfold var begrenset. I stedet for et empirisk forankret verdensbilde, hadde Bush et normativt fundert bilde av verden: en forestilling av verden som skapt av Gud og av internasjonal politikk som et stort moralspill preget av kamp mellom gode og onde krefter. De gode var definert i teologisk lys, hvor det religiøse begrepet om frihet stod sentralt og hang tett sammen med andre, gode elementer (Greenwald 2007).

Bush pleiet systematisk kontakter med andre kristne. Han omga seg med rådgivere som hadde samme grunnsyn – mennesker som selvbevisst hadde valgt det godes side og avvist det onde. Verdslig ekspertise var ikke det som talte mest i Det hvite hus under Bush. Tro var vel så viktig.¹⁰ Bush krevde i forbausende liten grad empirisk forankring for påstander om verdens tilstand; han tok sveipende beslutninger på grunnlag av bemerkelsesverdig magre bevis. Det var overraskende lite diskusjon i det Hvite Hus (Suskind 2004).

10 Da Bush-administrasjonen i 2001 og 2002 hyret inn folk for å analysere etterretningsrapporter om Saddam Husseins regime, ble søkerne spurt om sitt standpunkt til *Row vs Wade*. Det ble lagt stor vekt på at analytikerne hadde valgt den gode siden. Kandidater til the «Green Zone» – USAs administrative hovedkvarter i Baghdad – ble også utvalgt og silt etter standpunkt til *Row vs Wade* hevder bl.a. Chandrasekaran (2006)

Bush etablerte også nære forhold med andre kristne statsmenn, fra Blair til Bondevik, som representerte det gode. Han forholdt seg kjøligere til sekulære ledere som ikke lot til å ha valgt side. Han karakteriserte enkelte ledere som onde og avviste enhver kontakt med dem. Når onde ledere synes å true verden, minnet president Bush om at det ikke fantes noe nøytralt mellomstandpunkt mellom det gode og det onde. I kjølvannet etter terroranslaget mot Washington og New York den 11. september 2001 var han klinkende klar på dette: Verdens nasjoner må velge side, fremholdt han. Enten støttet de USA eller så stod de sammen med terroristene!

Bush-administrasjonen førte en særlig aktiv utenrikspolitikk overfor Afrika. Den støttet initiativ som fremmet frihet og demokrati; den engasjerte seg i arbeidet mot HIV og AIDS med store bevilgninger. Administrasjonens religiøse grunnstro var en drivkraft bak dette engasjementet: I konservative kretser er Afrika ofte sett som en klassisk misjonsmark. I tillegg har Afrika vært et av de områdene i verden hvor amerikanske misjonærer har engasjert seg sterkt og hvor evangelisk kristendom har gått merkbart frem i senere tiår. Bush-administrasjonen la merke til fremgangen i Afrika og styrket engasjementet der.

Et annet utenrikspolitisk felt hvor religion har formet amerikansk utenrikspolitikk er USAs forhold til Israel. Noen av Israels mest standhaftige støttespillere har kommet fra Amerikas evangelisk-kristne miljøer. Kristne ledere har lagt vekt på at både jøder og kristne er Guds folk. De har understreket at også USA har Gud på sin side og fremholdt at Israel og USA må stå solidarisk sammen mot syndere, vandaler, terrorister og andre felles fiender.

Mange evangelisk troende som leser Bibelen selv og tolker den bokstavelig, ser dagens konflikter i Midtøsten i lys av Bibelens profetier. Blant dem er religiøse veiledere som Pat Robertson og Tim LaHaye – førstnevnte har vært en innflytelsesrik «televangelist» i en mannsalder, sistnevnte var en av stifterne av *the Moral Majority*. Begge ser Midtøstenkonflikten i lys av Johannes' åpenbaring. For dem er Israel Guds utvalgte folk. Gud er en aktiv aktør på Israels side i Midtøstenkonflikten – og USA må sørge for å være på Israels side.¹¹ Begge to hevder at Israel vil med Guds hjelp komme seirende ut av krigen mot sine ugudelige motstandere. LaHaye går et skritt videre og hevder opptrappingen av Midtøstenkonflikten er et tegn på at endetiden nærmer seg (Goldberg 2007); et signal om at det store slaget ved Har-Megiddo (nær Haifa i dagens Israel) er like rundt hjørnet.¹²

¹¹ For Robertson er Midtøstenkonflikten en konflikt mellom den falske guden Hubal, «Mekkas månegud, også kjent som Allah» og Israels sanne gud, Jehova (Robertson 2008a). Hjemmesiden til Robertson byr på flere slike analyser, og er en god kilde til amerikanske evangeliske forestillinger om Midtøstens geografi, historie og kultur.

¹² Tim LaHaye har uttrykk disse holdningene i flere bøker. Blant dem er en serie med bestellende romaner som han har skrevet sammen med Jerry Jenkins. Her setter LaHaye sine amerikanske

Det er vanskelig fullt ut å forstå Bush-administrasjonens omfavnelse av Israel uten å innse at Bush, liksom mange andre kristne amerikanerne, har fått sitt syn på Midtøsten formet av Bibelens fortellinger. De har fått sine begreper farget av Bibelens beskrivelser av Midtøstens geografi, historie og kultur.¹³ For en president som i utgangspunktet hadde liten kunnskap om Midtøstens kompliserte historie og politiske spill, var det lett å falle tilbake på enkle, bibelbaserte forestillinger.

USA etter Bush

Bush er ikke lenger noen effektiv aktør i amerikansk politikk. Vil hans bibelske grunnforestillinger følge med på lasset når han flytter ut av Det hvite hus tidlig i 2009? Vil religionens innflytelse i amerikansk politikk bli redusert når en ny president flytter inn?

Helt sikkert. Enten presidenten heter Obama eller McCain vil han neppe arrangere Bibelstudiegrupper på arbeidsplassen; han vil neppe i samme grad spør Gud om råd før vanskelige avgjørelser. Den nye amerikanske presidenten vil i mindre grad knytte politikk opp mot en religiøs retorikk. Forskjellen mellom Bush og hans etterfølger vil imidlertid være av grad og ikke natur: USAs politiske retorikk inneholder sterke religiøse forestillinger. Det er grenser for hvor sekulær en vellykket folkevalgt amerikansk politiker kan være. Også amerikanske presidenter som kommer etter Bush vil formidle sine politiske resonnementer innenfor USAs etablerte politiske diskurs.¹⁴

og israelske romanpersoner inn i Midtøstenkonflikten i endetiden. Bøkene har solgt rundt 70 millioner eksemplarer i USA alene. I 1998 lå seriens fire første bøker på de fire første plassene på bestsellerlisten til selveste *New York Times*. Bokserien har gitt opphav til populære spillefilmer (som ikke vist på norske kinoer), til videospill og allehånde tegneserier og bøker for barn. Denne eventyrlige suksessen gjør disse bøkene interessante. I tillegg er bøkene interessante fordi de gir et informativt gløtt inn i USAs evangeliske forestillingsverden – hvor helten er amerikansk pilot, og hvor skurken, djevelens maktglade håndlanger og selveste Antikrist, også er FNs generalsekretær. Serien anbefales varmt til norske journalister som ofte er ganske tonedøve i forhold til USAs religiøse miljøer.

Det må nevnes at serien har gjort de to forfatterne styrtrike og at LaHaye har donert en stor del av sine inntekter til Liberty University – som til gjengjeld har etablert et senter for domedagsstudier i hans navn.

- 13 Da Griffin, Martin & Walter (1976) kartla politiske holdninger i et lokalsamfunn i Wyoming, spurte de bl.a. om holdningene til den siste krigen i Midtøsten; de ble overrasket over den sterke innflytelsen som bibelske profetier hadde på respondentenes holdning til Israel og til krigen. Andre forskere har siden den gang gått dette funnet etter i sømmene – bl.a. Curtiss (1986).
- 14 Meningsmålinger er et viktig inntak til den amerikanske religiøsiteten – se for eksempel Pew Forum (2008). For en fullere forståelse er imidlertid nødvendig å snakke med folk – helst i mer griségrendte områder i sør og vest hvor religionen er en levende og integrert del av dagliglivet. Den som legger fra seg *New York Times* og *Washington Post* og heller velger nyhetsstoff fra den uendelige mengden av amerikanske lokalaviser, vil lettere se den religiøse siden av USA. Begynn gjerne med http://www.newspapers.com/usa_news.htm

Religiøse profiler

McCain og Obama er begge kristne menn, men ingen av dem har et så direkte og personlig forhold til Jesus som Bush har. Ingen av dem tolker Bibelen bokstavelig. Men begge er representanter for USAs sivile religion.

Det er mange politiske likheter mellom McCain og Bush. Begge kommer fra USAs sørvestlige region, med en konservativ politisk tradisjon og sterke religiøse røtter – McCain har sitt politiske ankerfeste i Arizona, hjemstaten til den nykonservative grand old man, Barry Goldwater. McCain og Bush står begge langt til det amerikanske høyre i både politiske og sosiale spørsmål.

Begge fant sitt religiøse ståsted som voksne menn. Der stopper imidlertid de religiøse likhetene. McCain hadde ingen religiøs åpenbaring slik Bush hadde. McCain ble mer religiøs i de årene han satt som krigsfange i Vietnam (McCain 1999), men fikk aldri noe personlig forhold til Jesus. Han var aldri et aktivt medlem av noen evangelisk kirke. Han betoner sin sterke motstand mot fri abort og mot homoseksuelle ekteskap, men han har aldri forankret dette i religiøse prinsipper; han har i det hele tatt ikke frontet sin tro som del av sitt politiske program. McCains teologiske ståsted er en ganske alminnelig, hvit protestantisme. Skjønt han har pleiet kontakter med den evangeliske og sterkt Israelvennlige pastor John Hagee, har McCain aldri blitt omfavnet av USAs evangeliske grupper.¹⁵

Barack Obama skiller seg fra både Bush og McCain. I motsetning til Bush, er Obama en bereist og belest politiker. Han har bodd mange steder i verden – han har bl.a. gått på ungdomsskole i det muslim-dominerte Indonesia – og har vært eksponert for svært forskjellige religiøse omgivelser (Obama 2004). I motsetning til McCain, som har vært tilknyttet en hvit protestantisk kirke i en konservativ stat i sørvest, har Obama knyttet seg til en afroamerikansk kirke i nord – Chicagos United Church of Christ. Liksom McCain, fant Obama sin religiøse tro som følge av ettertanke og resonnement; men også som følge av sosial aktivisme.

Obama har ikke noe intenst personlig forhold til Jesus; han leter ikke etter bokstavelige tolkninger av Bibelvers. Obama ser religion som kilde til tilhørighet, fellesskap og ser Bibelen som kilde til etisk ettertanke. Dette er et resultat av hans erfaring som politisk organisator i Chicago, i nært samarbeid med vanlige folk ble Obama mer bevisst på den viktige sosiale rollen som religion spiller for amerikanere flest. I så måte har Obama hatt

15 I 2007 uttalte den kristne James Dobson, leder av den innflytelsesrike organisasjonen *Focus on the Family*, at han håpet inderlig at Det republikanske partiet ikke ville ble sittende igjen med McCain som presidentkandidat. McCain var høyst unnnvikende på viktige moralspørsmål, ifølge Dobson, som ikke kunne tenke seg å stemme på ham «under noen omstendighet». Mr. Dobson skal høsten 2008 ha holdt seg for nesen og revurdert sine sterke ord.

samme erfaring som en annen progressiv politisk organisator fra området rundt de store sjøene: Reinhold Niebuhr, en av de mest innflytelsesrike teologer i Det demokratiske partiet og i USAs nyere politiske historie. Liksom Niebuhr ser Obama religion som en kilde til trøst; men også en diskurs for normativ analyse, et utspring for sosial kritikk og en kraft for politisk reform. Men Obama har røtter i en afroamerikansk kirke som til den svarte borgerrettsbevegelsen for inspirasjon. I så måte kan hans religiøse aktivisme også minne om Martin Luther Kings. Kirken i Chicago er ledet av pastor Jeremiah Wright, Jr. en beundrer av King og i mange år Obamas venn og sjelesørger. Pastor Wright har vært en kontroversiell religiøs leder som bl.a. har fordømt Bush-administrasjonen i svært radikale ordelag. Wright er ingen ensom svale. Det er en betydelig gruppe religiøse afroamerikanere som stiller seg bak den radikale pastoren. Barack Obama var lenge blant dem.

Når det gjelder religion, kan forholdet mellom Bush, McCain og Obama summeres opp slik: Mens Bush har en evangelisk kristen tilknytning basert på et direkte og personlig forhold til Jesus, tilhører McCain og Obama begge to store kirkesamfunn som ser religion mer som en kilde til abstrakte moralske prinsipper. Mens Bush og McCain står i en hvit kristen tradisjon som er trukket mellom konservative og liberale politiske tendenser, så står Obama i en afroamerikansk kirketradisjon som knytter kristendom til sosial reform og ser religion som en frigjørende sosial kraft. Mens både Bush og Obama er oppmerksomme på at religion representerer en sosial diskurs som forsyner mange amerikanere med et politisk språk, så skiller McCain mellom religion og politikk og betoner religionens private natur.

McCain og Obama representerer svært ulike religiøse tradisjoner i amerikansk historie: McCain representerer en hvit, tilbakeskuende og konservativ tradisjon, mens Obama representerer en svart, fremtidsrettet og progressiv reformtradisjon. Fra de religiøse miljøenes side har begge presidentkandidatene et uklart forhold til religion. Det hjelper ikke at begge to har knyttet seg til svært kontroversielle sjelesørgere – McCain til pastor Hagee som er en kristen sionist;¹⁶ Obama til pastor Wright som iblant gir inntrykk av å være en sosial revolusjonær.¹⁷

16 John Hagee tolker spådommene i Johannes åpenbaring ganske bokstavelig, er lederen av USAs *Christian Zionist Movement*, en kristen sionistbevegelse.

17 Etter at Jeremiah Wright våren 2008 fordømte Bush-administrasjonen og hele det amerikanske samfunnet i særdeles sterke ordelag, tok Obama avstand fra sin sjelesørger og la seg nærmere USAs religiøse hovedstrøm.

Sosiale strømninger

Kandidatenes mindre profilerte personlige tro er bare en liten del av bildet. Det er dypere årsaker til at religiøse argumenter har vært mindre fremme i den amerikanske presidentkampen i 2008. Den viktigste generelle årsaken er at den religiøse vekkelsesbølgen er på nedadgående. Vekkelsen som fant sted på slutten av det 20. århundre – og som bidro til å løfte Bushs politiske karriere – har mistet en god del av sin helhet og kraft. Den har ikke løftet frem særlig mange religiøse kandidater i senere år.

Religiøse argumenter har ikke vært så synlige i presidentkampen i 2008 som de var i 2004 og i 2000. Ingen av toppkandidatene i 2008 har hatt noen åpenbar religiøs profil. Mike Huckabee, mannen som rundt årsskiftet 2007/2008 fikk sterk støtte av sørstatenes kristne aktivister, fikk liten støtte i Det republikanske partiet og var ute av stand til å sikre seg partiets nominasjon.

Årsaken til den religiøse bølgens reduserte kraft er neppe at USA er blitt et mer sekulært samfunn. Den er snarere at evangelisk kristne grupper ikke lenger er like effektivt organisert som før. De store, kristne paraplyorganisasjonene er borte eller svekket – *the Moral Majority* gikk konkurs på 1980-tallet; dens etterfølger, *the Christian Coalition*, raknet på 1990-tallet. Valget av George W. Bush økte imidlertid de evangeliske gruppenes politiske ambisjoner igjen. De la opp til en bred politiske dagsorden, men støtte raskt på store praktiske vanskeligheter. Forskjellige grupper trakk i forskjellige retninger slik at bevegelsen led under sprik og fragmentering. I tillegg tippet gamle sterke lederne av og ble ikke erstattet. I 2008 har det ikke helt lyktes de politiske partiene å mobilisere amerikanske kirkesamfunn og rette deres aktiviteter inn mot rikspolitiske mål.

Misnøye med president Bush er en forklaring på hvorfor kristne argumenter er på nedadgående i amerikansk politikk. Det er en sterk, generell misnøye med Bush. Han har blitt intenst kritisert for krigen i Irak – både for beslutning om å gå til krig og for måten krigen ble ført på. Bushs stilling er videre svekket av finanskriser og uthult av konjunkturer som bærer bud av økonomisk resesjon. Som om dette ikke er nok, har flere kristne ledere kritisert Bushs religiøse politikk. På den ene siden er det konservative ledere som kritiserer ham for å forsømme sitt religiøse program – han har for eksempel blitt kritisert for å overse de forpliktelsene som den internasjonale trosfrihetsloven pålegger ham og for å svikte Israel og gå i forbund med Israels fiender (Robertson 2008b). På den andre siden er mer liberale kristne som vil hevde at Bush systematisk misbrukt kristne verdier for å legitimere kontroversielle politiske utspill. Jimmy Carter (2006) har ikke nølt med å si at Bushs angrep på Irak, hans miljøargumenter, hans skattereformer og hans behandling av krigsfanger er misbruk av amerikanske verdier og strider mot Kristi budskap.

Amerikas religiøse agenda er blitt mer mangfoldig og komplisert i senere år; dette har bidradd til å løse opp vekkelsens fokus på tradisjonelle saker. USAs evangeliske grupper har blitt splittet over utenrikspolitiske spørsmål, som håndteringen av krigsfanger fra Afghanistan og Irak, behandlingen av Palestinere (Evangelical Statement on Israel/Palestine 2007; Goodstein 2006) og debatten om klimaendring. Innflytelsesrike evangeliske ledere som Rick Warren har erkjent at global klimaendring er en trussel som må tas på alvor.

Det er klart at religion er ikke lenger er noen samlende kraft for Det republikanske partiet. Det er også klart at republikanerne ikke lenger har noen monopol på religiøse argumenter: Det demokratiske partiet har tilpasset seg et nytt politisk landskap og lansert mer verdikonservative kandidater.

Dette betyr ikke at religiøse forestillinger har forsvunnet fra amerikansk politikk. Det betyr snarere at slike forestillinger er mindre politisert; at den politiske strid ikke lenger utkjemper med religiøse argumenter. Hovedgrunnen til dette er ikke nødvendigvis at religionens betydning har falt dramatisk; det er snarere slik at den effekt er nøytralisert. Kristendommen mest grunnleggende tankegods skiller ikke lenger klart mellom demokrater og republikanere, og Det republikanske partiet har ikke lenger noen åpenbar fordel av å spille på religiøse argumenter. De to partiene deler forestillingen om at Guds skaperverk er et hele hvor alle gode ting går sammen – hvor demokrati, frihet, velferd, rettferdighet og fred griper inn i hverandre i en harmonisk helhet. Progressive grupper har i like stor grad som konservative omfavnet teorien om den demokratiske fred. Demokrater og republikanere deler den særegne amerikanske eksepsjonalismen. De kan enes om at USA spiller en progressiv og spesiell rolle i verden – skjønt de kan være uenige om hvordan denne rollen best kan utformes i praktisk politikk.

I praktisk politikk har Kongressen vært dypt involvert i denne utviklingen. Også den ble preget av den religiøse vekkelsen på 1980- og 1990-tallet. Verdikonservative politikerne som da ble tatt hånd om av det republikanske partiapparat og løftet opp av vekkelsesbølgen, dominerte både Senatet og Representantenes hus i flere år. Loven om internasjonal religionsfrihet er verd en studie i denne sammenhengen, for den kom i stand på Kongressens eget initiativ, og den hadde tidlig støtte fra begge politiske partier.

Religiøse representanter i Kongressen har forøvrig fremlagt flere tverrpolitiske proposisjoner som har tatt sikte på å fremme frihet, demokrati og fred. Mange av dem har fått bred støtte og blitt til lov. Blant disse er lover om å bekjempe internasjonal trafficking, konflikt og vold i Sudan og menneskerettighetsbrudd i Nord-Korea.¹⁸ Disse lovene er blitt vedtatt fordi de

18 De angjeldene lovene er henholdsvis *The Trafficking Victims Protection Act* (fra 2000), *The Sudan Peace Act* (2002) og *The North Korea Human Rights Act* (2004).

også har fått støtte fra brede grupper utenfor USAs religiøse miljø – bl.a. av sekulære menneskerettighetsorganisasjoner. Når det kommer til stykke, står konservative kristne og venstreliberale sekularister i USA ofte sammen om å promotere menneskerettigheter og fremme folkesuverenitet og demokratiske spilleregler i verdenspolitikken.

Ingen av presidentkandidatene i 2008 går inn for noe åpenbart religiøst program. Ingen av kandidatene har vært spesielt sponset av religiøse koalisjoner. Likevel, de to kandidatene er, sammen med de amerikanske velgerne, innleiret i en politisk forestillingsverden meningsunivers som inneholder sterke protestantiske innslag. Begge kandidatene holder sine valgargumenter innenfor rammen av den etablerte diskurs og de oppfører seg i tråd med dens grunnleggende representasjoner. Den kandidaten som i løpet av valgkampen bryter med dem, støter store velgergrupper fra seg. Etter valget vil den seirende kandidaten fremdeles måtte forholde seg til denne mangfoldige nasjonens grunnleggende fellesforestillinger. Uansett hvem som blir valgt, så vil forestillinger fra den amerikanske eksepsjonalismen være med å definere hans politiske handlingsrom.

Avslutning

Styrken i USAs religiøse forestillinger har ofte overrasket utenlandske observatører. Dette kan være fordi de har festet seg ved de liberale temaene i amerikansk kultur og de materialistiske elementene i det amerikanske samfunn og forveksler det liberale og materialistiske med det sekulære. Det kan også være at utlendinger ikke får med seg at en tilsynelatende sekulær utenrikspolitikk har skjulte religiøse røtter: Den liberale internasjonalismen som vokste frem i USA rundt første verdenskrig hadde feste i kristne miljøer – og fordi den hadde ytre fellestrekk med progressive europeiske ideer, har radikale europeere ofte trodd at de har politiske forbundsfeller i USA.

Ideen om at frihet er naturlig og at demokrati kan eksporteres har dype røtter i Amerikas kristen-teologiske doktriner. Forestillingen om at en liberaldemokratisk styreform skal realisere individets gudegitte frihetsgnist kan føres tilbake til Amerikas første kristne nybyggersamfunn. Ideen om at styreformene som er forankret i folkesuverenitetens prinsipper er et politisk lokomotiv som skal trekke andre gode ting etter seg, finnes bl.a. i USAs millenaristiske miljøer. Forestillingen om den demokratiske fred er tett omslynget av tradisjonelle elementer fra amerikansk eksepsjonalisme.

Mange progressive europeere reagerer ofte med vantro på argumentet om at kristendommen fremdeles øver en formende innflytelse på amerikanernes utenrikspolitiske resonnementer. De kan ikke tro at President Bush virkelig

mener at frihet er en gave fra Gud. De kan ikke akseptere at Bush i fullt alvor arbeider for å øke frihet og fremme demokrati for å oppfylle Guds vilje. De reduserer ofte slike formuleringer som retorisk spill for det religiøse galleriet. Og de forblir fattigere i sin forståelse av amerikansk politikk (Bellah 1967).

I hvor stor grad var president Bush' syn på internasjonal politikk formet av en fundamentalistisk bibelsk diskurs? Stod han solidarisk med Israel ut fra bibelske profetier? Fikk han virkelig klarsignal fra Gud om å invadere Irak? Mange amerikanere har stilt seg selv slike spørsmål. Noen av dem er religiøse aktivister – blant annet disipler av Pat Robertsen og Tim LaHaye som mener at de hadde en evangelisk medspiller i president Bush. Andre er sekulære akademikere som prøver ut religiøse argumenter for å skinne et forklarende lys på Bush-administrasjonens ofte gåtefulle adferd. Var Bush en pragmatisk politiker, en moderat kristen eller en ytterliggående millenarist? Dette spørsmålet vil biografer og historikere drøfte i lange tider fremover. De vil trekke sprikende konklusjoner. Men de fleste vil ende opp i enighet om dette: at det er umulig å fullt ut forstå Bushs utenrikspolitiske adferd uten å ta hensyn til hans religiøse overbevisninger (Jervis 2003).

En diskusjon av presidentens personlige tro kan være interessant i seg selv, og til og med gi en viss innsikt i hans syn på verden og en forståelse for logikken i hans politiske resonnementer. Det er imidlertid ikke på det individuelle plan at religionsanalyse gir den største umiddelbare innsikt i amerikansk utenrikspolitikk. En bedre forståelse kommer fra en analyse av det samfunnet som presidenten er formet av og som han er representant for.

Alle samfunn inneholder bestandige forestillinger som gir innbyggerne fellesskap av mening og kollektiv identitet; ofte har disse forestillingene religiøs opprinnelse. I det amerikanske samfunnet holdes forestillingenes religiøse innhold levende. Dette skyldes, etter vårt syn, enkelte særegne sosiale mekanismer, og har ført til at det amerikanske samfunnet skiller seg ut fra andre moderne, velstående, vestlige demokratier ved sin særlig høye grad av religiøsitet. «Frihet» er en av disse forestillingene – og en sentral bestanddel i den amerikanske eksepsjonalismen. Denne forestillingen har, som vi har forsøkt å vise, religiøse konnotasjoner for mange amerikanere – ikke for alle, men for mange.

Slike kollektive forestillinger ses av mange som avspeilinger av samfunnet. Vi synes det er mer fruktbart å betrakte dem som aktivt formende krefter som definerer verdier, skaper mening, danner motiver, frembringer handlingsmønstre, formulerer forklaringsprinsipper og etablerer former for sosial orden.¹⁹ Det er dette perspektivet vi har lagt på denne diskusjonen

19 Karl Marx betraktet i sin tid «tro» som synonymt med «overtro» og reduserte religiøse forestillinger til fantasifostre i samfunnets ideologiske overbygning. Dette synes vi er et utilfredsstillende utgangspunkt. Da har vi mer tro på Peter Berger (1967: 175) som så religion som et konstruert meningsunivers – *a humanly constructed universe of meaning.*»

om religion i amerikansk politikk. Ut fra det antyder vi at USAs kirker kan drøftes i lys av disiplinerende strategier,²⁰ at det gikk en vekkelsesbølge over det amerikanske samfunnet på 1980- og 1990-tallet, at bølgen skyllet etablerte fellesforestillinger opp til USAs rikspolitiske overflate, at deler av Det republikanske partiet fanget disse forestillingene opp og knyttet organisatoriske forbindelser med de evangeliske gruppene som bar dem frem. Gjennom denne politiske alliansen ble etablerte, bibelbaserte representasjoner ført inn i USAs sentralpolitiske organer. I kraft av sin evne til å formidle verdier, skape mening, mønstre og motiver i en kaotisk verden, fikk disse representasjonene en viss politisk innflytelse. I utenrikspolitikken bidro de bl.a. til at USA sto mer solidarisk med Israel, men fjernet seg fra tradisjonelle forbundsfeller i Europa.

Denne vekkelsesbølgen er nå på retur. De religiøse gruppene som bar frem dens representasjoner er ikke lenger så fokusert og koordinert som tidligere; de er for splittet til å øve noen konsentrert innflytelse på den republikanske partiet og på amerikansk politikk. Vil dette innebære en sekularisering av amerikansk politikk? Vil dette redusere USAs trang til å endre verden og krympe den politiske avstanden mellom USA og Europa?

Det første spørsmålet kan besvares med et nølende ja. Nølende, fordi selv om vekkelsesbølgens retrett har tatt den evangeliske brodden av rikspolitikken, så vil Amerika forbli en religiøs nasjon. I USA er religiøsitet fremdeles et tegn på moralsk tyngde, prinsippfasthet og karakterstyrke. Godt over 90 % av amerikanerne kan tenke seg å stemme på en afroamerikansk presidentkandidat, men knapt halvparten vil stemme på en ateist.

Den sterke kristentroen består i USA. For det første fordi den holdes ved like gjennom en skarp konkurranse mellom mange rivaliserende kirkesamfunn. Og selv blant amerikanere som ikke er religiøst aktive er det mange som er inneforstått med at kristendommen har viktige funksjoner i samfunnet – i en stor, desentralisert og uensartet føderasjon som USA, er den sammenbindene og normoppretholdene. Kristne forestillinger vil fortsette å prege samfunnet og legge føringer på USAs politiske institusjoner og prosesser. Den nærer også mange grupper som holder fast på konservative, religiøse prinsipper og som kan aktiveres og organiseres politisk om de oppfatter at deres sentrale verdier – bl.a. liv, frihet og eiendom – er truet.

Det andre spørsmålet kan besvares med et nølende nei. For USAs trang til å endre verden er dypt rotfestet og kan neppe stagges. Den har innflytelse på USAs tendens til å øve kontroll over sine omgivelser – en tendens som

20 Disse disiplinerende strategiene fremstilles her som generelle idealtyper. De kan anvendes på alle organisasjoner som kan karakteriseres som trossamfunn – inkludert sekulære samfunn av politisk art. De kan med fordel utvides – for eksempel med resonnementene til Foucault (1984).

alle stater har, men som USA har i større monn enn andre rett og slett fordi USA er en stormakt med større kapabiliteter og mer global rekkevidde. Som andre stormakter er USA dessuten innstilt på å bidra til å opprettholde internasjonal orden og stabilitet – på egne premisser om mulig. En reduksjon av religionens innflytelse i USAs rikspolitikk vil neppe redusere USAs trang til å øve innflytelse på verdenspolitikken. En ny president vil, imidlertid kunne forme den måten som USA utøver sin innflytelse på.

Presidenten som flytter inn i Det hvite hus i januar 2009 vil kunne fortsette den utenrikspolitiske alenegangen som kjennetegnet hans forgjenger; eller han kan legge opp til en annen mer samarbeidsvillig og hensynsfull linje. Bushs etterfølger kan ikke velge bort USAs posisjon som ledende makt på verdensscenen. Han har få valg når det gjelder USAs politiske grunnkurs som en pådriver for frihet og demokratiske idealer. Han står imidlertid overfor et stort spekter av rolletolkninger. Han kan velge om han vil formulere disse idealene i religiøse eller sekulære ordelag. Han kan velge om USA skal spille sin rolle i henhold til misjonerende modeller eller etter veiledende mønstre. Han kan velge mellom imperialistiske og hegemoniske strategier. Han kan handle unilateralt (som Bush) eller multilateralt (som Wilson).²¹

En president som bryter med Bush-administrasjonens alenegang og legger seg på en mer samarbeidsvillig og imøtekommende linje vil lett kunne bedre det diplomatiske forholdet til landene i Europa. Men dette vil ikke nødvendigvis redusere den politiske avstanden. En av betingelsene for at denne avstanden skal reduseres, er en endring i USAs (eller Europas) verdipolitiske grunnkurs.

Det er mange årsaker til at en ny amerikansk president verken vil eller kan gå i bresjen for noen dyp sekularisering. Så dypt festet er de kristne normene i det amerikanske samfunnet at den politiske debatten kan ikke sekulariseres i en håndvending. Dessuten spiller religiøsitet viktige normregulerende og ordensopprettholdende funksjoner i det USAs frie og individualistiske samfunn. Dersom landet, mot formodning, brått skulle bli mer sekulært, vil resultatet neppe bli en politisk tilnærming til Europa; det kan like gjerne være et tegn på amerikansk normoppløsning og føre med seg en økning av uorden og uro i USA selv.

21 Flere aspekter av USAs politiske liv er omfavnet i Europa – selv om disse er drevet frem av religiøse hensyn. Prinsippene som ligger under Wilsons Folkeforbund, den liberale internasjonalismen, en aktiv menneskerettighetspolitikk og forestillingen om den demokratiske fred har sterke støttespillere i europeisk politikk. En amerikansk president behøver ikke å gå på akkord med sine religiøse argumenter for å tekkes europeiske sekularister; han kommer langt med å ikke USAs religiøse arv progressive, sekulære gevanter.

Litteratur

- Ammerman, Nancy T. (1987) *Bible Believers: Fundamentalists in the Modern World*. New Brunswick: Rutgers University Press.
- Bellah, Robert (1967) «Civic religion in America», *Daedalus* 96(1): 1-21.
- Berger, Peter (1967) *The Sacred Canopy*. New York: Anchor Books.
- Bishop, George (1999) «What Americans Really Believe and Why Faith Isn't as Universal as They Think», *Free Inquiry* 19 (summer), ss. 38-42.
- Bush, George (2004) «Information Sharing, Patriot Act Vital to Homeland Security». Presidentens tale i Buffalo, New York, 20 april. Lasted ned 28. juni 2008 <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2004/04/20040420-2.html>
- Carter, Jimmy (2006) *Our Endangered Values*. Waterville, Maine: Thorndike Press.
- Chandrasekaran, Rajiv (2006) *Imperial life in the Emerald City*. New York: Knopf.
- Cipolla, Carlo (1969) *Literacy and Development in the West*. Harmondsworth: Penguin Books.
- Curtiss, R. H. (1986) *A Changing Image: American Perceptions of the Arab-Israeli Dispute*. Washington, D.C.: The American Educational Trust.
- Evangelical Statement on Israel/Palestine (2007) erklæring med dato 28 november 28, 2007. Lastet ned 29. juni 2008 fra «Essential documents» på http://www.cfr.org/publication/15810/evangelical_statement_on_israelpalestine.html
- Foucault, Michel (1984) «The Order of Discourse», in Michael Schapiro (ed.), *Language and Politics*. Oxford: Basil Blackwell, ss. 108-39.
- Fukuyama, Francis (1999) *The Great Disruption: Human Nature and the Reconstitution of Social Order*. London: Profile Books.
- Fukuyama, Francis (1992) *The End of History and the Last Man*. New York: Free Press.
- Goldberg, Michelle (2006) *Kingdom Coming*. New York: W.W. Norton.
- Goodstein, Laurie (2006) «Evangelical Leaders Joins Global Warming Initiative». *New York Times*, February 8.
- Greenwald, Glenn (2007) *A Tragic Legacy: How a Good vs. Evil Mentality Destroyed the Bush Presidency*. New York: Three Rivers Press.
- Griffin, K., J. Martin & O. Walter (1976) «Religious Roots and Rural Americans' support for Israel during the October War», *Journal of Palestine Studies*, 6(1): 104-14.
- Grim, Brian J. (2007) «Religious Freedom: Good for What Ails Us?» *Review of Faith and International Affairs*, 6(2): 3-9.
- Herberg, Will (1955) *Protestant-Catholic-Jew*. Garden City, New York: Doubleday
- Hook, Steven W & John Spanier (2007) *American Foreign Policy Since World War II*. Washington, D.C.: CQ Press.
- Horowitz, Michael (2003) «Cry Freedom: Forget 'Quiet Diplomacy' – It Doesn't Work», *Christianity Today*, 47(3):
- Huntington; Samuel (2004) *Who Are We?* New York: Simon & Schuster.
- Hunter, James D. (1991) *Culture Wars: The Struggle to Define America*. New York: Basic Books.
- Ignatieff, Michael, ed., (2006) *American Exceptionalism and Human Rights*. Princeton, NJ: Princeton University Press
- Jervis, Robert (2003) «Understanding the Bush Doctrine», *Political Science Quarterly*, 118(3): 365-388.
- Katz, David S. (2004) *God's Last Words: Reading the English Bible from the Reformation to Fundamentalism*. New Haven: Yale University Press.

- Knutsen, Torbjørn L. (2008) «Religion» i Bjørn-Erik Rasch, red. *Amerikansk politikk*. Oslo: Abstrakt Forlag, 208–260.
- Knutsen, Torbjørn L. 2006. Den hellige ånd i 100. *Norsk statsvitenskapelig tidsskrift* 22(2): 173–184.
- Knutsen, Torbjørn L. (1997) *A History of International Relations Theory*. Manchester: Manchester University Press.
- LaHaye, Tim (1999) *Revelation Unveiled*. Grand Rapids, Michigan: Zondervan.
- LaHaye, Tim (1998) *How to Study the Bible for Yourself*. Eugene, Oregon: Harvest House.
- Leege, Daniel C. & Lyman A. Kellstedt, eds. (1993) *Rediscovering the Religious Factor in American Politics*. Armonk, NY: M.E. Sharpe.
- Lipset, Seymour Martin (1999) *American Exceptionalism: A Double-Edged Sword*. New York: W.W. Norton
- Little, David (1999) «Religion and Global Affairs: Religion and U.S. Foreign Policy», *SAIS Review* 18(2): 25–31
- Lockridge (1974) *Literacy in Colonial New England*. New York: W.W. Norton & Co.
- McCain, John (1999) *Faith of My Fathers*. New York: Random House.
- Marsden, George M. (2004) *Jonathan Edwards: A Life*. New Haven: Yale University Press.
- Micklethwait, John & Adrian Woodridge (2004) *The Right Nation*. New York: Penguin Books.
- Morgenthau, Hans J. (1978) *Politics among Nations*. New York: Knopf.
- Norris, Pippa & Ronald Inglehart (2004) *Sacred and Secular: Religion and Politics World Wide*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Obama, Barack (2004) *Dreams from My Father*. New York: Times Books.
- Oren, Michael B. (2007) *Power, Faith and Fantasy*. New York: W.W. Norton.
- Packenham, Robert (1973) *Liberal America and the Third World*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Pew Forum (2008) *US Religious Landscape Survey*. Washington, D.C.: Pew Foundation. Lastet ned 30. juni 2008 fra <http://religions.pewforum.org/reports>
- Pew Research Center (2008) *The U.S. Religious Landscape*. Pew Research Center Publications. Lastet ned 30. juni 2008 fra <http://pewresearch.org/pubs/743/united-states-religion>
- Philips, Kevin (2006) *American Theocracy*. New York: Viking.
- Robertson, Pat (2008a) «Why Evangelical Christians Support Israel». Lastet ned 12. august fra www.patrobertson.com/speeches/IsraelLauder.asp
- Robertson, Pat (2008b) «On Israel and the Roadmap for Peace». Lastet ned 12. august fra www.patrobertson.com/Teaching/TeachingonRoadMap.asp
- Ruotsila, Marrku (2008) *The Origins of Christian Anti-Internationalism*. Washington, DC: Georgetown University Press.
- Russett, Bruce (1993) *Grasping the Democratic Peace*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Smith, Tony (2007) *A Pact with the Devil*. New York: Routledge.
- Suskind, Ron (2004) *The Price of Loyalty: George W. Bush, the White House, and the Education of Paul O'Neill*. New York: Simon & Schuster.
- U.S. Department of Defense (1993). *Defense Strategy for the 1990s*. Washington, D.C.: GOP.

WDC (World Christian Database) (2004) Denominations Represented. South Hamilton, MA: Center for the Study of Global Christianity Gordon-Conwell Theological Seminary. Lasted ned 1 May 2008 fra <http://worldchristiandatabase.org/wcd/about/denominationlist.asp>

Wills, Garry (2007) *Head and Heart: American Christianities*. New York: Penguin Group.

Zakaria, Fareed (1998) *From Wealth to Power: The Unusual Origins of America's World Role*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.